

Tózsér Árpád, a gömöri Gogol (ahogy erre monográfusa, Pécsi Györgyi enged következtetni) a nyelvkérdés elméleti és gyakorlati firtatója. Az alkotómunka mellett folytonos Irodalmi Szemlét tart a felvidéki irodalmi körben, ahol

68 Kinyik Anita

JÓB LAJTORJÁJA

Tózsér Árpád:

A vers ablakán kihajolva

paradoxonokból egy nagyvonalúbb, teljesebb paradoxon felé vezet az egérút”. (Reményi József Tamás utószavai)

A paradoxonok feloldója lehet a vers maga – mely Duba Gyula szerint „tett a magánvaló állandóságáért” –, illetve a vers ablaka, de mivel törvényszerűen minden ablak új ablakra nyit, nem is kívánhatunk a paradoxonokkal végleg leszámolni, együtt kell élni velük, ahogy lehet, dualizmusban (lásd: Csehszlovákia), állhatatosan (vagy „állhatatlanul”, mint Lator László szerint Tózsér teszi), s legfőképp: derűvel (mint Duba Gyula, meg Svejek).

Tózsér Árpád költészetében központi motívum az emlékezés („mint sár a lábujj között, az emlék föltör akkor is, ha nem akarom”). A vers ablak a múltra, de a jelenre és a jövőre is. A vers mint ablak valamiféle folytonosságot kíván láttatni: rajta keresztül ki lehet nézni, ki lehet hajolni, sőt, ki lehet lépni – Reményi a kijárás szóval játszik frappánsan *Kijár* című Utószavában – önmagunkból, saját időnkéből, a tudatlanságból, börtönünkéből, ahogy a címadó versben *Sebastianus mondja*: „Börtön? Jó, de az ablak ad fényt.”

A vers ablakán kihajolva című, 2010-ben megjelent gyűjtemény hét kötet verseiből nyújt válogatást. S a válogatás szó hangsúlyos, főleg, ha a költő következő vers-meghatározását vesszük alapul: „Az emléktelenség korszakában, négy fal között a szavakkal a nyelv nem megnevez, hanem megidéz, s nem biztos, hogy éppen a megnevezettet idézi meg. De a vers a megidézett véletlenek piacán vevőként viselkedik. Válogat: ez kell, ez nem kell. Csak azt veszi meg, amit a szervezete: a szerkezet bevesz. A szerkezet pedig: jelentés, idő, történelem. S jaj annak a versnek, amely nem ismeri a kereslet és kínálat mechanizmusát. Az ilyen vers rendje vélt rend, a történelem benne vélt történelem.” (*A nem létező tárgy*) Tózsér válogatását, öncenzúráját az idézethez hű meglehetősen szigor, sőt kegyetlen leszámolás jellemzi, főképp,

olyan nevekkal találkozhatunk, mint Cselényi László, Duba Gyula, Gren-del Lajos, Fónod Zoltán, Koncsol László és Németh Zoltán. E kör megpróbálja körülírni, „újraírni, tágasabb terek és idők összefüggéseibe helyezni a kor és a közeg tragédiáját”, vallva, hogy „a kisebbségi

ha a válogatásból kihagyott első két kötetre, a *Mogorva csillag* (1963) és a *Kettős úrben* (1967) címűekre gondolunk, ahogy a nyelv a „posztmodernben”, bizonyára ezek is elégtelent kaptak. De nem csak eszmei, hanem nagyon is profán tényezőkkal is kell számolnunk: a költő egyik nyilatkozatában mondja, eredetileg összeszt akart, csak a kiadónak nem volt rá fedezete. Ez a válogatás tehát az életmű egy átstrukturált, megkurtított változata.

A *vers ablakán* versei nincsenek dátummal ellátva, ez a „hiány” is beszédes, Tózsér Árpád költői magatartásáról árulkodik, melynek egyik fő jellemzője az állandó újraírás, húzás, módosítás, javítgatás, nevezhetnénk hiperkorrekciónak is. Fónod Zoltán és Lator László „poeta doctus”, azaz tudós költőként aposztrofálják Tózsért, aki antik mércével mér, s mesterségbeli tudását „finomékszerési aprómunká”-val bizonyítja, „a kifejezés igazságközlő hitelessége mással aligha biztosítható”. Tózsér magát „örök újakezdő”-nek nevezi. A szigorú korrekció hátterét ezzel valamelyest feltártuk, de elgondolkodtató az is, ahogy a lírai beszélő maga 1997-ben végleg búcsút mond a jelentésnek (a *Iuvenalis II.* című versben) a következő szavakkal: „Jelentés, ami túlnyúl sz rajtam, / metafizika: Vale!”

Ezt a radikális lépést az *Érintések* című kötet (1972) után – mely e válogatás első része – hét év hallgatás előzte meg, mondhatjuk tehát, Tózsér megágyazott a váltásnak, mely a kezdeti Nagy László-i balladás, népies hangvétel után az elioti személytelenség-esztétikát tette irányadóává. Az *Érintésekben* már sok tárgyias, újholdasokra emlékeztető képpel találkozhatunk, pl. a Pilinszky-áthallású: „Delelek, állok a napon, / s hangtalan szétgyökerezek” sor, vagy a még közvetlenebb utalás a *Tanulmány egy kucsma (és a költészet) természetéről* című versben: „Mérhetetlen az elhagyott tárgyak szomorúsága.” Az *Ivan Meštrović Jób-szobrához* című vers olyan élethű, mint maga a megszólított szobor – mint Nemes Nagy Ágnes szobrai, fái –, szinte lélegzik: „Koponya liftaknában / emelkedik-süllyed benne az iszony.”, ugyanitt: „Milyen messzire kellett jönnöd / hogy meglásd magad e tátott kőben / s rátalálj egy új / befelé táguló tájra.” Ellentétes a mozgás a lírai én belső útja, s a költői pálya alakulása között, legalábbis erre a gondolatra juthatunk az előző verssort Duba Gyula hasonlatával összevetve: (Tózsér) „egyre növekvő körökben, mind tágabb irodalmi valóságban él”, illetve ír, habár ez a kettő, mint tudjuk a költészetben összekapcsolódik. S itt köthetjük be gondolatmenetünkbe a filozófiát, mely Tózsérnek közvetlen és sorok közötti tárgya egyaránt, tudniillik: „az előszobaszekrény legfelső polcáról is minden út a metafizikához vezet...” Nevezhetnénk filozófus költőnek, de ennyi játék, (utómodern) fanyalgás talán nem fér bele a fogalomba. Elvégre egy komoly filozófusnak

– már ha laikus értelemben a komoly szót a komorral, s a kategorikussal párosítjuk – nem lehet vesszőparipája a félnótás Svejck, se a kétfallásos Mittel úr. Tőzsér Árpád végtelen műgondja, s gondolatisága mellett tehát gunyos-ironikus hangjáról is érdemes szólni. (Legalább egy idézet erejéig: 70 „Az O. Nagyban 52 szólás szól a nyúlról, / a nyúl sem él hiába.”)

A *vers ablakán* behajolva a továbbiakban kísérletet tennék a kötet ívének megragadására: Duba „körös” hasonlata mellett a *Henye verbéna* egy darabját hívnám segítségül, *Az ív* című verset, mely a kötetív záró pontjaként is értelmezhető. Nem csupán gondolatiságában, megformálásban, kötetbéli pozíciója alapján is az ívkérdéshez kapcsolható, sőt, ars poeticaként is olvashatjuk: „Áthajlani más, idegen létbe, / hajóorrként: ős vizeket túrva, / sötét terekbe nyúlni, a múltba, / kihúnyva s újra csóvaként égve. // A tárgyakra fölé villámlást húzva / nem a csillag, csak csilláma lenni. – / Ívhúr vagy, sugár, mi köt, metsz és – ennyi. / Nem a kéz: a kés ível a húsba.” Ez a letisztult nyolc sor nem kíván magyarázni, kifejtetni, csupán egy ívet rajzol fel – ez az utolsó kötet általános jellemzőjének mondható –, de azt határozottan, „és – ennyi”.

Az irodalom valósága című esszé – már csak geometriai hasonlatai nyomán is – vizsgálódásaink körébe vonható, nyitó kérdése: „Hol az a pont, az az első mozdulás az ember történetében, amely már költészetnek nevezhető?” Ezt a pontot Tőzsér az „ősi, fizikai ritmus”-ban határozza meg, így fűzve tovább gondolatmenetét: „a későbbiek során ez a pont rohamosan nőni kezdett, a gyakorlati ész hozzáavatásával hamarosan kör, sőt lomha gömböc lett belőle. [...] Az ilyen módon funkciókkal teleaggatott, 'terjedelmének' sokszorosára duzzasztott költészet azonban csakhamar ismét zsugorodni kezdett, hogy a dadában, szürrealizmusban s konkrét költészetben megközelítse eredeti 'pont-alakját.” Ezt a dagály-apály, nyitódó-záródó mozgást, jelentőséget – mely az „utómodern” irodalom megértésének kulcsa – szeretném párhuzamba állítani a kötetbéli ívvel, illetve kimutatni *A vers ablakán* verskompozícióban is (nem állítva, hogy Tőzsér szürreális, dadaista vagy „konkrét” költő volna).

Az első eszme – hogy hegelianus, illetve egy másik híres felvidéki után madáchi terminussal éljünk –, amely az *Érintéseket* követően formába öntetik, a közép-európai. Ezzel „a szlovákiai magyar létezés köré új kör épül.”, Közép-Európa a „mindenki számára közös köztesség” (Pécsi Györgyi). A mítosszal való találkozás formai váltást is eredményez, Mittel úr feltalálja a „vers nélküli verset”, ezért a *Mittelszolzipszizmus* c. kötetre jellemző a depoetizáló tendencia, megjelennek a próza- és esszéversek, szimbólumból metafora, rimből enjambement, sőt, sortépés, szótörés lesz. („Mittel úr enyhén spiccesen ténfergett haza valaho / nnan a Csallóközből egy szerzői estéről...”) A kötet az 1995-ös dátumot viseli, de találhatóunk benne '89-ben,

a *Történetek Mittel úrról, a gombáról és a magánvalóról* című kötetben megjelent verseket is, pl. a *Szolitert*, mely jól illusztrálja a forradalmi formát, képvisers: egy lábnjom. A koncepció érthető, a költő a mitteles tematikájú verseket sűrítette egy kötetbe.

A második eszme az antik, mely már megjelenik a 1997-es *Leviticusban* („Anakronisztikus triolettek” eredetileg Orbán Ottónak, ebben a kötetben már Bertók Lászlónak ajánlva) – ezt nevezi Németh Zoltán antik fordulatnak, de a 2001-es *Finnegan halála*, a 2004-es *Tanulmányok költőportrékhoz* második ciklusa (*Arsis és thesis*) és a 2006-os *Légygökök* (ezen belül a *Püthagorasz ipszilona* ciklus) verseiben is folytatódik. A *Légygökök*ekben jut el a mítosztól a mitogrammaig, vagyis a mítoszszenciáig Tózsér, a dagályos tizenegy emeletes kriptából az Alvilág lecsupaszított világáig (pl. a *Prótesziláosz* című versben). Az újabb fordulat ugyanennek a kötetnek záró ciklusában, *A skarlát betűben* kezdődik, s az utolsó, 2009-ben megjelent *Csatavirág (Lét-dalok)*-ban teljesedik ki, itt lesz ugyanis a sok körből újra pont, „bont a kereső elme”, az itteni versek rövidek, tömörek.

Kilógnak a sorból a költőportrék, melyek a még mitteles, kedélyes-atyafias *Jalousionisták* nemzedéki tablójához köthetők, illetve annak továbbgyűrűztetései, itt már egyenként foglalkozik az irigyelt (‘jalousie’ franciául irigységet, féltékenységet jelent) nemzedéki társakkal, stílusimitációkkal, a vers ablakából hajigálja őket (pl. Kemény Istvánt, Oravecz Imrét, Petri Györgyöt, Rakovszky Zsuzsát). Tekinthesz ezeket, maradva az alap-metaforánknál tiszteletköroeknek.

Eddig a formai megvalósulások, a kötet felépítését tekintetük át, a lírai anyagról nem sok szó esett, pedig ez érdemel a legtöbbet. Persze lehetséges, hallgatni róla bölcsebb, vagy legalábbis igazabb, főképp, ha ilyen igényű és mélységű költészetről beszélünk, Tózsér Árpád lírájában minden kozmikussá van tágítva ugyanis, lett légyen szó vasúti kocsmáról, férfi-női vonzalomról, öregségről, halálról. Mindez annak a „lebegő érzékenység”-nek köszönhető, mellyel a lírai beszélő önmagát, s a világot szemléli. Egy pont egy világ. Egy ujjhegynyi érintés a mindenség, ahogy talán a kötet egyik legmegrendítőbb verse, a már fentebb említett Jób-szoborhoz írt, eredetileg *Szülőföldtől szülőföldig* című erről megemlékezik: „Óh, igen, te vagy az. Tudod, honnan jössz. Tudod, hogy hívnak. S ez minden. A környező űr arcán a tisztaság könnycsepp. Sok ez, vagy kevés? Mi a válaszod? Az, hogy a gyermekek elalvás előtt legalább ujjuk hegyével akarják anyjuk testét érinteni.” A bensőséges anya-gyermek kapcsolat mellett (a cím is sugallja), a szülőföldhöz való viszony is megjelenik e képben. Többszörös metszéspontok fedezhetők fel tehát Tózsér költészetében, telített, sőt, megterhelt képekkel, nyelvel dolgozik. S akár kórteremből, akár

temetőből, vagy hajnali kertből, akár Jeruzsálemből tudósít, sorok közé csempészi, hogy bizony a „világnagy óra” minden világitól függetlenül monoton jár, komoran ketyeg, s könyörtelenül mutatja az idő múlását. Egyrészt van ebben valamiféle hátborzongatóan józan, az emberi létezés végességét folyton-ott-mozgató tudatosság, másrészt misztikája is van, ahogy szöveget álmodni is, ahogy a semmin könyökölni is lehet (a széttépett fényképen, a *Finnegan halálában*), s nem utolsó sorban drámai ereje is van, ahogy peregnek a szemek a homokóra felső edényéből az alsóba, ahogy pereg a reménytelenség, ömlik a felelősség onnan-ide, innen-oda. A folyam(at) megállíthatatlan. A verset a költő egy helyütt „önreflektált szöveg”-ként definiálja. A reflexió Tózsér verseinek szervező eleme. Sokat időzik a nyelv s az én problémáján, az ember időbe vetettségén, fényből-árnyékból összegyúrt, meghasonlott valóján. Sokszor mintha önmagát szólítaná meg: „Képes vagy látókörödet, a szubjektum ívét / túlról is nézni, a nadírodát fentről látni?” A folytonos költészeti megújulás ha nem is bizonyíték, de kísérlet erre.

Érdekes egy másféle ív is: lírája kezdetén az avantgárd kísérletezők példaadók Tózsér számára, a *Csatavirágok*ban viszont az antik környezet bukolikus hangvételével, a *Nyugat* első nemzedékének stílusát idézi. Út a moderntől a klasszikusig. Vagy Csehy Zoltán szavaival: „Út a komoly, elszánt arckifejezéstől az ironikus-bölcs mosolyig.”

Mindez különböző szerepeken, álarcon, alteregókon (pl.: Szenci Molnár Albert, Cinna, Kappus kapitány, Euphorbosz, Danton), s különböző közép-európai sorstársak (Milan Rúfus, Zbigniew Herbert, Čapek, Tolnai Ottó) megidézésén át vezet, követve a nyughatatlanok wittgensteini parancsolatát: „Úgyszólván el kell hajítania a létrát, miután felmászott rajta.” Minden vers elhajított létra. A versírás kapaszkodás, küzdelem, de a homokóra nyakában nem egyszeri, hanem folyamatos a „genezis”, mely újabb és újabb létra megmászására, újabb és újabb ablak-nyitásra sürget. „MARAD HÁT AZ ATARAXIA S A CARPE DIEM / vigasza az ember lusta ebként hasal az ég és föld labirin / tusának nyílásánál, s várja a sötét kotorékból ki-kikuk / kantó alkalmakat.”

FLORILEGIUM SPONSALITIUM CANONICO MORALE Foro Fori, & Poli accomodatum.